

Spis treści

Wykaz skrótów	11
Schemat numeracji pieśni zastosowany w pracy	11
Uwagi na temat transkrypcji	12
Wstęp	13
Uwagi ogólne	13
Stan badań	15
Perspektywa Badawcza	19
Teksty źródłowe	20
Marijamman w kontekście koncepcji bogiń wioskowych	29
Śakti i anangu	33
Ogólna charakterystyka bogini	37
Najważniejsze miejsca kultu	50
Samajapuram	53
Tiruwerkadu	56
Kannapuram	58
Punnajnallur	60
Mitologia Marijamman	61
Renuka i Dżamadagni	62
Muttalamman	63
Karu Marijamman	64
Krwiożercza bogini Śakti	65
Rozdział I	
Marijamman jako bogini malej tradycji hinduizmu. Imiona i funkcje . . .	67
1.1. Amman – Bogini Matka	76
1.2. Jellajamman – bogini [strażniczka] granic [wioski]	90
1.3. Kula dejwam – bóstwo rodowe	95
1.4. Kanni – bogini dziewica	99
1.5. Karu/Muttu Marijamman – Bogini chorób i epidemii	114
Rozdział II	
Marijamman jako bogini wielkiej tradycji hinduizmu. Imiona i funkcje . .	137
2.1. Parwati	140
2.2. Durga i Kali	148
2.3. Renuka	157

Rozdział III

Przestrzeń społeczno-rytualna a postać bogini	161
3.1. Marijamman na obszarze ludzkiej działalności.	167
3.1.1. Postać antropomorficzna.	168
3.1.2. Lampka	181
3.2. Bogini na terenach odludnych.	187
3.2.1. Miodla indyjska.	191
3.2.2. Pani Liści Miodli Indyjskiej	199
3.2.3. Termitiera i wąż	209

Rozdział IV

Święta ku czci Marijamman	217
4.1. Kult Marijamman w kalendarzu tamilskim	226
4.2. Najważniejsze dni tygodnia w kulcie bogini.	237
4.3. Rytuał ofiarny małej tradycji hinduizmu.	247
4.3.1. Pongal	248
4.3.2. Mawilakku	254
4.3.3. Kul i kańci.	260
4.3.4. Karaham i tisatti	265
4.3.5. Ofiary krwawe.	277
4.3.6. Sedil	281
4.4. Rytuał ofiarny wielkiej tradycji hinduizmu.	290
4.4.1. Ofiary wegetariańskie.	290
4.4.2. Abhiszeka	295
4.4.3. Ter	302
Zakończenie	309

Załączniki

Teksty wybranych pieśni	313
Słowniczek najważniejszych terminów.	326

Bibliografia

Teksty źródłowe w języku tamilskim	329
Opracowania w języku tamilskim	329
Opracowania w językach europejskich	330
Słowniki i encyklopedie.	335
Strony internetowe.	335

Indeks imion i przydomków Marijamman	337
--	-----

Wstęp

Uwagi ogólne

W niniejszej pracy podjęto próbę ukazania zmian zachodzących współcześnie w kulcie tamilskiej bogini Marijamman (Māriyamman), kształtowanych przemianami społeczno-religijnymi zapoczątkowanymi ok. lat 70. XX w.¹. W poszczególnych rozdziałach ukazano Marijamman w różnych kontekstach społeczno-rytualnych, wskazując jednocześnie na jej rolę we współczesnym hinduizmie doby stałej migracji ludności ze wsi do miast oraz na przemiany zachodzące w kulcie, które sprawiają, że z pomniejszego bóstwa wioskowego zmieniała się w boginię aspirującą do panteonu panindyjskiego. Jest to zatem również przyczynek do badań antropologicznych nad śaktyzmem ludowym, czyli kultami bogiń południowindyjskich, w którym znajduje się przegląd i analiza pojęć niezbędnych do badań nad bóstwami żeńskimi, ich roli i pozycji w panteonie hinduskim.

Głównym obiektem rozważań w niniejszej publikacji jest współczesny stan kultu Marijamman, który wpisuje ją jednocześnie w sferę natury (niska pozycja, przynależność do małej tradycji), jak również w sferę kultury (wysoki status, wielka tradycja), co jest rezultatem syntezy w wyniku ciągłych przemian kulturowych i społecznych, jakim podlega wyobrażenie bogini. Za sprawą synkretycznego charakteru jej kultu, obszar napięć pomiędzy tymi obszarami znacznie się zmniejsza i zaczyna dominować zmieniony obraz bogini, awansującej w hierarchii bóstw indyjskich. Jest to zatem także studium tych elementów rytuału i dynamicznie rozwijających się wierzeń lokalnych, które, jak ukazano na przykładzie Marijamman, kształtują świadomość wiernych i warunkują pozycję bogini.

---

¹ Podana data ma charakter jedynie orientacyjny – w tym czasie P. Younger, jako pierwszy zwrócił uwagę na postępujące w kulcie Marijamman procesy upodabniające ją do bogiń panindyjskich, będące wynikiem przemian społeczno-religijnych. P. Younger, *A Temple Festival of Mariyamman*, „Journal of the American Academy of Religion”, t. 48, nr 4, 1980, s. 493–517.

Opiera się ona na analizie współcześnie spisanych tekstów źródłowych – religijnych pieśni pochwalnych (*paktippātal*), ukazujących procesy zachodzące w kulcie bogini i determinujące jej pozycję w panteonie bóstw hinduskich. Poszczególne problemy badawcze ujęte w pracy wynikają zasadniczo z bogatej zawartości treściowej analizowanych tekstów. Zwrócono w nich uwagę na najpopularniejsze aspekty religijności tamilskiej ujawniające się w kulcie Marijamman, jak też opisy i wzmianki o rytuałach, lokalizacji jej świątyń, oczekiwaniach wyznawców czy rodzaju przyjmowanych przez nią ofiar. W pieśniach widać, jak lokalne wierzenia tamilskie wchodzą w nieustanne interakcje z tradycją panindyjską, a Marijamman swobodnie funkcjonuje na ich styku, balansując pomiędzy wierzeniami obydwu systemów religijnych. Interesujący nas śaktyzm ludowy na Południu Indii obejmuje zatem kultury bogiń lokalnych, często plemiennych, reprezentujących tamilski nurt klasyczny, jak również bogiń panindyjskich, dając pełny obraz współczesnych wierzeń tamilskich. Boginie od zawsze zajmują w nich uprzywilejowaną pozycję w stosunku do bóstw męskich, są potężne i niezależne. Zasadniczo niebezpieczne, żądne krwi, nieustannie wymagają od wyznawców podejmowania prób ich prześlągnięcia, składania im ofiar oraz stałej uwagi. Obdarzone natomiast należyty szacunkiem zmieniają się w dobrodziejki działające na ich korzyść. Ponieważ głównym obszarem działań bogiń tamilskich, w tym Marijamman, jest zsyłanie chorób, nadrzędnym celem obrzędów śaktyzmu ludowego jest zapobieżenie chorobie bądź zapewnienie szybkiego powrotu do zdrowia. Istotne staje się również uzyskanie ochrony przed złymi mocami oraz innymi niebezpieczeństwami, obfitość plonów, płodność ludzi i zwierząt, o czym traktują teksty źródłowe.

Analizowane w pracy działania bogiń tamilskich, ukierunkowane głównie na pomoc jednostce podlegającej ich opiece, tworzą zazwyczaj długą i skomplikowaną relację z wiernymi. Zauważmy, że obecnie bóstwa żeńskie, aby zachować wysoką pozycję i sprostać wymaganiom współczesnego świata, muszą stale poszerzać spektrum dotychczasowych specjalności, chociażby o sprawy dotyczące polityki czy biznesu. Także w obliczu problemu migracji ludności ze wsi do miast, gdzie kwestie obfitości plonów czy płodności zwierząt schodzą na dalszy plan, boginie wiejskie stanęły przed trudnym zadaniem nadążenia za swoimi wyznawcami. Wobec takich wyzwań przejmują one cechy bóstw panindyjskich, pozwalające im na dotarcie do jak największej liczby wiernych. W wyniku przemian społeczno-kulturowych wywołujących w nowo przybyłej do miast ludności uczucie zagubienia, pomoc Marijamman staje się jeszcze bardziej pożądana, zapewnia bowiem poczucie przynależności, stabilizację i kontynuację. Obecnie bogini, którą jeszcze do niedawna uznawano jedynie za kapryśne bóstwo wiej-

skie odpowiedzialne za sprowadzanie chorób, jest źródłem ochrony. Stała się łagodną boginią-matką, kochającą swe dzieci (wyznawców), czego wyraz odnajdujemy w pieśniach ku jej czci. Utwory te, osadzone głęboko w realiach zarówno codziennego, jak i przede wszystkim rytualnego życia mieszkańców Indii Południowych w kompleksowy sposób pozwalają badać złożony status Marijamman. Pokazują one, że wiele rytuałów charakterystycznych dla kultu tej bogini uległo zmianie, a nawet wykluczeniu ich z ogólnej praktyki, aby sprostać wymogom nowego kontekstu rytualnego i zmienionym oczekiwaniom jej współczesnych wyznawców z klasy średniej. Pieśni są więc świadectwem narodzin nowej tradycji rytualnej w Tamilnadu ukazującym zmiany w rytuale i świadomości religijnej Tamilów.

Stan badań

Kultowi Marijamman poświęcono wiele współczesnych opracowań zarówno w języku tamilskim, jak i w językach europejskich, jednak żadne z nich nie analizuje poświęconych jej pieśni. Problematyka kultu Marijamman jest podejmowana w rozprawach naukowych², ale w większości wypadków dotyczą one mniej lub bardziej szczegółowych opisów świąt ku jej czci, mitów opowiadających historię jej narodzin czy poszczególnych rytuałów. Interesujące nas zbiory pieśni nie zostały jak dotąd zbadane. Dostępne jest wprawdzie jedno tamilskie źródło internetowe, zawierające tłumaczenie zbioru *Koḷysanki [dla] czcigodnej Marijamman*³ na język angielski, jednakże bez analizy utworów⁴. Poza nim na uwagę zasługuje również praca w języku tamilskim A. Dasaradana: *Pieśni [opowiadające] historię Marijamman*⁵, w której obok obszernej analizy kultu Marijamman znajdują się utwory pochodzące głównie ze zbioru ŚMT, opatrzone komentarzem badacza. To szczegółowe i całkowicie poświęcone Marijamman opracowanie jest ważnym wkładem w badania nad jej kultem i podkreśla wagę pieśni ku jej czci. Wśród publikacji tamilskich należy wspo-

---

² Są to między innymi prace Ch. Neuenhofer, *Ayyanar and Mariamman: Folk Deities in South India*, Blurb, 2012, A. van Voorthuizen, *Māriyamman's Śakti: The Miraculous Power of a Smallpox Goddess*, w: A. Korte (red.), *Women and Miracles Stories: A Multidisciplinary Exploration*, Brill, Leiden, Boston 2001, s. 248–271 i wiele innych istotnych prac wymienionych na s. 15–18.

³ Dalej: ŚMT.

⁴ P.R. Ramachander, K.R. Shankar, S. Kurar, *Mariyamman thalattu*, <http://www.omjai.org/Mariamman20%20Thalattu%20-%201>, [22.02.2017].

⁵ Ā. Tacaratan, *Māriyamman kataippāṭal*, Pāvai Printers (P) Ltd., Ceṅṅai 1995.

mnieć jeszcze *Dzieje i owoc wiary w [boginię] Marijamman*⁶, Śri Wedawijasara, które, mimo że brak w nich wzmianki o pieśniach, są, podobnie jak praca Dasaradana, bogatym studium wierzeń związanych z boginią.

Innego typu źródłem jest sztuka dramatyczna teatru ulicznego terukkuttu (*terukkūttu*)⁷. *Dramat o powstaniu Marijamman poprzez zniszczenie Renuki*⁸ autorstwa S.S. Upattijajara, dostarczająca informacji na temat okoliczności narodzin Marijamman na ziemi. Znajduje się w nim także obszerne, literackie opracowanie mitu o Renuce (Rēṅukā, sanskr. Reṅukā) i Dżamadagnim (Jamatakṇi, sanskr. Jamadagni) oraz późniejszych losach bogini.

Z kolei praca *Świątynie Marijamman*⁹ Wajradżadana jest szczegółowym opracowaniem ważniejszych miejsc kultu bogini, w którym ukazano też systemy lokalnych wierzeń kształtujących jej postać. Opracowanie to zawiera ponadto opis wyglądu bogini, jej upodobań i historię miejsc, w których znajdują się jej świątynie. Dwie kolejne pozycje, *Bóstwa wioskowe*¹⁰ oraz *Bóstwa opiekuńcze*¹¹ autorstwa R. Ponnammal, są zbiorem lokalnych opowieści i mitów o tamilskich bóstwach opiekuńczych, ukazujących ich kult w różnych regionach Tamilnadu. Mimo że teksty nie koncentrują się głównie na Marijamman, dostarczają wiele informacji na temat jej rytuału, przebiegu świąt oraz wierzeń.

Również badacze zachodni interesują się Marijamman, a do najważniejszych opracowań kultu bogini ich autorstwa, ze szczególnym uwzględnieniem kwestii istotnych dla niniejszej pracy, w tym m.in. przemian społeczno-politycznych w Tamilnadu, należą artykuły W. Harmana, które są cennym studium wieloaspektowości kultu Marijamman. Składanymi bogini ślubami Harman zajął się w *Promises Made to Goddesses: Women's Boons and Men's Fears*¹², a z kolei *From Fierce to Domesticated: Mariyamman Joins the Middle Class*¹³ i *Taming*

⁶ Śrī Vētaviyācar, *Māriyamman varalārum valipāṭṭup payaṇum*, Sankar patippakam, Ceṅṅnai 2005.

⁷ Terukkuttu, dosł. 'przedstawienie uliczne' (teru – 'ulica', kuttu – 'przedstawienie') forma sztuki teatralnej zarówno o ludowej tematyce sakralnej, jak i klasycznej, często ukazuje również epizody z eposu *Mahabharata*, w tym szczególnie losy bogini Draupadi (Tiraupati, sanskr. Draupadī).

⁸ C.C. Upattiyāyar, *Rēṅukai cammāram eṇṇum māriyamman urpatti nāṭakam*, Ceṅṅnai (brak daty wydania).

⁹ Vairajātan, *Māriyamman ālayaṅkaḷ*, Vijayā Paḷlikēsaṅs, Ceṅṅnai 2011.

¹⁰ R. Poṅṅammāl, *Kirāma tēvataikaḷ*, Kiri tirēṭṭin ēṅsi piraivēṭ limitēṭ, Ceṅṅnai 2011.

¹¹ R. Poṅṅammāl, *Kāval teyvāṅkaḷ*, Kiri tirēṭṭin ēṅsi piraivēṭ limitēṭ, Ceṅṅnai 2012.

¹² W. Harman, www.unikoeln.de/philfak/indologie/kolam/kolam3/mariyamman.html, [20.01.2012]

¹³ W. Harman, *From Fierce to Domesticated: Mariyamman Joins the Middle Class*, „Nīdan – International Journal for the Study of Hinduism”, t. 24, 2012, s. 41–66.

*the Fever Goddess: Transforming a Tradition in Southern India*¹⁴ zawierają analizę zmian zachodzących w kulcie Marijamman w wyniku migracji ludności do miast, która wprowadziła Marijamman w zupełnie nowy kontekst. W. Harman jest również autorem artykułu *Possession as Protection and Affliction: The Goddess Mariyamman's Fierce Grace*¹⁵, w którym znajdziemy ciekawą analizę zjawiska nawiedzenia i mediacji w kulcie Marijamman.

Na uwagę zasługuje praca P. Youngera, który uwzględniając szczególnie kontekst ekonomiczny oraz społeczno-polityczny, analizuje również procesy kształtujące postać „nowej” Marijamman (*A Temple Festival of Mariyamman*¹⁶). Ważne są także monografie J.P. Waghorne: *Diaspora of the Gods: Modern Hindu Temples in an Urban Middle-Class World*¹⁷ oraz *The Gentrification of the Goddess*¹⁸, w których autorka koncentruje się przede wszystkim na procesach mających na celu złagodzenie wizerunku Marijamman. J.P. Waghorne bada w nich proces obłaskawiania lub raczej „udomowiania”, jakiemu poddawana jest postać Marijamman, co prowadzi do podniesienia jej statusu i zainteresowania ze strony szerszej grupy wiernych spośród nowych członków klas średnich.

Pomocnym źródłem informacji w analizie pozycji bogini w panteonie bóstw hinduskich ze względu na jej status matrymonialny okazała się książka L. Foulston *At the Feet of The Goddess: The Divine Feminine in Local Hindu Religion*¹⁹. Omawia ona pozycję wioskowych bóstw żeńskich w panteonie tamilskim i związaną z nimi koncepcję żeńskiej energii śakti (*cakti*, sanskr. *śakti*). Z kolei praca o podobnej tematyce, autorstwa L.E. Gatwood *Devi and The Spouse Goddess: Women, Sexuality and Marriage in India*²⁰, dostarcza istotnych szczegółów dotyczących kobiecości oraz jej roli w Indiach. Cenne są także wyniki badań E. Masilamani-Meyer, przedstawione w monografii *Guardians of Tamil*

---

¹⁴ W. Harman, *Taming the Fever Goddess: Transforming a Tradition in Southern India*, „Manushi”, nr 140, 2004, s. 1–13.

¹⁵ W. Harman, *Possession as Protection and Affliction: The Goddess Mariyamman's Fierce Grace*, s. 185–198, w: F.M. Ferrari (red.), *Health and Religious Rituals in South Asia: Disease, Possession and Healing*, Routledge, London 2011.

¹⁶ P. Younger (1980), op. cit.

¹⁷ J.P. Waghorne, *Diaspora of the Gods: Modern Hindu Temples in an Urban Middle-Class World*, Oxford University Press, New York 2004.

¹⁸ J.P. Waghorne, *The Gentrification of the Goddess*, World Heritage Press, Quebec 2001.

¹⁹ L. Foulston, *At the Feet of The Goddess: The Divine Feminine in Local Hindu Religion*, Sussex Academy Press, Portland 2002.

²⁰ L.E. Gatwood, *Devi and The Spouse Goddess: Women, Sexuality and Marriage in India*, Manohar, Delhi 1985.

*Nadu: Folk Deities, Folk Religion, Hindu Themes*²¹. Choć autorka nie skupia się na Marijamman, jej praca jest ważnym źródłem informacji na temat kultu bóstw wioskowych w Tamilnadu, ich pozycji w panteonie, ikonografii, rytuałów i ofiar. Należy także wspomnieć o innych autorach, jak B. Beck²², A. Good²³, Y. Nishimura²⁴ czy A. Allocco²⁵, którzy znacząco przyczynili się do zwiększenia wiedzy ogólnej na temat tamilskich bogiń wioskowych z reprezentującą je Marijamman na czele²⁶. Na uwagę zasługuje również M. Trawick Egnor jako jedna z ważniejszych badaczek koncepcji śakti i lokalnych bogiń, w tym Marijamman. W 1984 r. ukazała się jej monografia *The Changed Mother or What the Smallpox Goddess Did When There Was No More Smallpox*²⁷, w której autorka poddaje analizie status Marijamman w świetle zmian społecznych.

Z polskich opracowań szczególnie cenna jest rozprawa doktorska J. Kusio *Postać wróżbitki-kuratti w tradycji tamilskiej: Analiza tamilskich źródeł pisanych i przekazów ustnych*²⁸, która, mimo że nie jest w całości poświęcona Marijamman, zawiera analizę wielu istotnych elementów jej kultu, jak mediacja, choroba i uzdrawianie. Rozprawa ta to również wartościowe studium wielu aspektów tradycji tamilskiej.

²¹ E. Masilamani-Meyer, *Guardians of Tamil Nadu: Folk Deities, Folk Religion, Hindu Themes*, Verlag der Franckeschen Stiftungen zu Halle, Halle 2004.

²² B. Beck, *The Goddess and the Demon: A Local South Indian Festival and Its Wider Context*, „Puruṣārtha”, nr 5, 1981, s. 83–136; B. Beck, *Goddesses Who Dwell on Earth: A Folk Paradigm of Divine Female Multiplicity*, w: Sree Padma (red.), *Inventing and Reinventing the Goddess: Contemporary Iterations of Hindu Deities on the Move*, Lexington Books, Lanham 2014, s. 13–63.

²³ A. Good, *The Annual Goddess Festival in a South Indian Village*, „South Asian Social Scientist”, t. 1, nr 2, 1982, s. 119–167.

²⁴ Y. Nishimura, *A Study of Māriyamman Worship in South India: A Preliminary Study on Modern South Indian Village Hinduism*, Institute for the Study of Languages and Cultures of Asia and Africa, Tokio 1987.

²⁵ A. Allocco, *Snakes, Goddesses, and Anthills: Modern Challenges and Women's Rituals Responses in Contemporary South India*, 2009, s. 305–307, rozprawa doktorska, Emory University, Atlanta 2009. <https://etd.library.emory.edu/view/record/pid/emory:1f0dk>, [22.06.2015].

²⁶ Istotne wzmianki o Marijamman pojawiają się również w pozycjach dotyczących kultu bóstw wioskowych: H. Whitehead *The Village Gods of South India*, Asian Educational Services, New Delhi, Madras 1988, a także w pracy W.T. Elmore, *Dravidian Gods in Modern Hinduism*, Asian Educational Services, New Delhi 1984.

²⁷ M. Trawick Egnor, *The Changed Mother or What the Smallpox Goddess Did When There Was No More Smallpox*, „Contributions to Indian Studies”, nr 18, 1984, s. 24–45.

²⁸ J. Kusio, *Postać wróżbitki-kuratti w tradycji tamilskiej: Analiza tamilskich źródeł pisanych i przekazów ustnych*, niepublikowana rozprawa doktorska, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2002.